

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕ
И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“**

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ БАХНЕВ

ФОРМИРАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТТА В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА НАЦИИТЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

За придобиване на научна степен „Доктор“

По професионално направление 3.3. „Политически науки ”

Докторска програма „Политология“

Научен ръководител:

Доц. д-р КАЛОЯН СМИЛКОВ

Варна, 2023

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ“
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ, УПРАВЛЕНИЕ
И ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“**

АЛЕКСАНДЪР ЙОРДАНОВ БАХНЕВ

ФОРМИРАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТТА ПРИ ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАЦИИТЕ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

За придобиване на научна степен „Доктор“

По професионално направление 3.3. „Политически науки“

Докторска програма „Политология“

Научен ръководител:

Доц. д-р КАЛОЯН СМИЛКОВ

Рецензенти:

проф. д.п.н. Минчо Христов Куминев

проф. д-р Филип Иванов Узунов

Варна, 2023

Дисертационният труд с обем от 241 страници, се състои от увод; четири глави, заключение и библиография.

Библиографията обхваща 99 заглавия, от които 52 на кирилица и 47 на латиница, включително книги, статии, доклади, сборници с исторически документи, докторски дисертации, постери, книжни прегледи и др. Освен това са включени и 7 медии.

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Администрация, управление и политически науки“ във факултет „Международна икономика и администрация“ и насочен за защита пред научно жури.

Авторът на дисертационният труд има магистърска степен по международна политика и сигурност от Варненския свободен университет, както и бакалавърска степен по международни изследвания от колежа „Роудс“ в САЩ.

Публичната защита ще се проведе на открито заседание на научното жури на 17 май 2023 г. от 13,00 ч. в Заседателната зала на Ректората на ВСУ „Черноризец Храбър“.

Материалите по защитата са достъпни на сайта www.vfu.bg, раздел „Докторанти“.

I. ОБЩО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод

Замисълът на дисертацията е да се набележат конкретни исторически моменти от създаването на нацията и националната държава като цяло, както и от траекторията на отделни национални държави. Всяка национална държава е продукт на сепаратизъм, който предизвиква поляризирани оценки дори у неангажираните пряко със сепаратистичните лидери, маси и идеи. Авторската мета-оценка е, че в обществото се създават негативни представи и оценки спрямо индивидите, решили да проследят генезиса на националната идея.

Нацията, освен като политическа реалност, се създава чрез конкретни езикови и дори семиотични знаци. Всичко, свързано с консервативната нация, получава социално поощрение. Нацията води началото си от сходни езикови особености, от икономически интереси (включително свързани с идеята за политическо представителство в монархиите), и от социални борби за признаване на правото на етносите за национално самоопределение. Същевременно, нацията задълбочава тези езикови сходства, води до вкоренени представи за очевидна близост с другите пълноправни членове на нацията. Нацията предполага интегриращ ритуал, в който неинтегрираните стават интегрирани. Това се съпътства от игра на роли. Авторското схващане е, че тази игра на роли доказва на вече утвърдените в националната йерархия, че посвещаваният в ритуала е готов да отстоява както националните (символни) реликви, така и политическата независимост от други национални държави.

Опитите да се интегрират неинтегрирани досега демографски и социални групи в националното общество често биват подлагани на критика. Тук модерната нация се обвързва с понятието *Gesellschaft* (общество), а не *Gemeinschaft* (общност), поради формалните връзки вътре в тази структура.

2. Актуалност и значимост на темата на изследването

Актуалността на предложеното изследване се състои в постоянните борби на разнородни групи за политическо признаване, водещи и до политически, кървави конфликти, базирани на етническо противопоставяне. Редица държави в света страдат от граждански войни, които биха могли да се смекчат с помощта на програми и политики за консолидиране на националната идентичност. На Балканите въпросът за националната идентичност се проявява и в края на втората декада от 21 век, когато залог за членството в Европейския съюз на Република Северна Македония е постигане на споразумение между Р.С.М. и Р.Б. относно идентичността на ред ключови исторически и културни фигури от националния канон.

Близко свързана с актуалността е и значимостта. След катастрофалната като човешки жертви война от 1618-1648 г. се създават институтите на държавния суверенитет, добили известност като Вестфалска система. Държавният суверенитет се разбира като правото на всяка държава да самоопределя политическия си път. Отделно, народният суверенитет постановява, че източникът на власт във всяка една държава ще бъде народът. Тези два типа суверенитет са все още достатъчно налични, следователно актуални. Те са обвързани с идеята за нацията, тъй като всяка нация се радва на държавен суверенитет (поне на теория, макар че на практика свръхсилите влияят върху вътрешната политика на голяма част от страните-членки на ООН) и на народен суверенитет (народът, посредством обществения договор, определя политическото представителство).

3. Обект и предмет на изследването

Темата за национализма, представена в дисертацията, се разгръща в различни аспекти. Главната идея е да се посочат специалните условия, които, действайки в синергия, правят възможно възникването на нацията и на националната държава.

Обектът на изследване е формирането и консолидирането на националната държава и на нацията, което се благоприятства от конструирането на национална идентичност.

Предметът на изследване е ролята (явна и неявна) на държавата и на висшите (елитните) културни и социални групи за формиране на националната идентичност, която идентичност от своя страна легитимира действията и авторитета на правителствените институции на модерната държава.

Обхватът на изследването е в два аспекта:

- времеви – от зараждането на идеята за държава до днес, но най-релевантна е политическата и културна история от края на 18 век до сега.

- пространствен – съсредоточен е в Западна и Източна Европа и в Запада като цяло, тъй като национализмът е зароден именно в този регион.

4. Изследователски проблем

Демонстрирана е ролята на държавата за поддържането на националната идентичност. Не се пропуска фактът, че цели социални групи биват на практика маргинализирани и редуцирани до положението на Другия, без да се предприемат твърди социални политики за укрепване на националната хомогенност.

От друга страна, националната идея е показана като рожба на борбата с тиранията на старите монархически режими. Така се онагледява амбивалентността на нацията – като мобилизационна сила за сваляне от власт на тиранични владетели, но същевременно характерна с

индиферентността си спрямо прогреса на малцинствата (етнически, социални, икономически) в социалната йерархия.

5. Авторова теза

Като **авторова теза**, в настоящия дисертационен труд се издигат главно постановки от **инструменталистката и от модернистката теории за нацията**. Накратко, инструментализъм е идеята за съзнателно съграждане на нацията още в зародиша си, в противовес на примордиалистката и перениалистката теза, че нацията като цяло (и партикуларните нации) съществуват от незапомнени времена. Модернистката теза е, че нациите започват съществуването си от Революциите през 18 век. И двете теоретични школи посочват ролята на елитите за формирането на нациите.

Особената теза, която се застъпва тук като цяло, е че **всяка общност трябва да получи право да формира своя политическа обособеност, при определени условия**. Необходимо е да е налична готовност за мирно прикрепване към вече съществуващите държави. Ако една нова политическа цялост не успее да допринесе за световния мир или го накърнява по някакъв начин, то тя не би следвало да има правото да се нарече цивилизована нация.

6. Цели в дисертационния труд

Тук се разглеждат проблеми от миналото, използвайки главно вторични източници. Тези проблеми имат значение за нашето съвремие, тъй като идеята за нация означава сплотеност и обединение. От друга страна, винаги сплотеността на Ние-групата зависи и от атаките срещу определена Те-група, както ще бъде показано в дисертацията.

Като цел, в дисертационния труд се търсят **дефиниции** на термини, които, първо, се използват безразборно в общественото пространство, и

второ, които са от важно значение за специалисти като историци, политолози, социолози и други представители на обществените науки, както и за широката публика. **Цел е да се поставят на рефлексия вградени в индивидуалните и колективни съзнания термини като национална и етническа идентичност, самосъзнание и принадлежност; термини като национализъм и патриотизъм, техните различия.**

Цел на изследването е да се покажат инструментите, с които националната държава борави, за да създаде чувство за сплотеност, както и цената, която се плаща за това от социалните, етнически и др. малцинства. Показани са преплитанията на механизмите, чрез които в държавата се създава обстановка на мир и спокойствие, като тези механизми са нормализирани, т.е. приемат се за естествени. Пълнотата на разискваните феномени се подкрепя от психологически и социалнопсихологически постановки (например, ролята на родителите и училището за възпитаването в ценности) до макросоциални процеси (като инициране във властовите институции, каквато е тази на националната идентичност).

Съгласно поставената цел в дисертационният труд са формулирани следните задачи:

- ✓ Каква е ролята на държавата за създаване и укрепване на идентичността, включително „мълчаливото” съгласие с постулатите на партикуларните национални идентичности.
- ✓ Как се формира и каква е механиката на отношенията между господстващата група (най-често доминантен етнос) и подвластните групи (етноси, култури).

- ✓ Какви са разликите между етническият и гражданският национализъм.
- ✓ Какви са похватите в обществото, за да се наложи една-единствена национална идентичност, вкл. историографски, наказателно-социални, социално-икономически.
- ✓ Доколко успешна е парадигмата на примордиализма като обяснение на развитието на големите социални групи, включително по отношение на съществуващи групи, които биват определяни от примордиалистите като национални, преди нациите да са се формирали.
- ✓ Какви са приликите между националното/етническото самосъзнание, принадлежност и идентичност.
- ✓ Доколко справедливо е действието на националната държава по отношение на общности, желаещи сецесия?
- ✓ По какъв начин се стига до формирането на национална държава – еволюция или революция?
- ✓ Какви са последиците от социализацията в националните ценности, включително в психологически план?
- ✓ Каква е ролята на чуждестранни правителства за оформяне на облика на новопоявилите се национални държави?
- ✓

7. Методология на изследването.

Главните методи, използвани в изследването, са качествените. Тематиката на националната идентичност предполага много повече внимание към детайла, а не към квантифицирането. Подготвени са анализи, които да отразят адекватно различията в социалното битие на представители на господстващите групи, но и на подвластните такива.

Прави се сравнително-политически анализ на различни социални групи във връзка с отношенията им към властта.

Методологичната база са вторични изследвания на политолози и социолози от Запада, бидейки последният първоизточник на националистическите изследвания.

Атакувани са позиции, в които се манифестират пристрастия спрямо историческата или моралната изключителност на определени национални и социални групи. Това се смята за научно неиздържано.

Изследването ще се стреми да бъде максимално **индуктивистко**, с риск дедукцията като легитимен научен метод да заеме второстепенно място. Това се основава на идеята, че **всеки национализъм е партикуларен**; има различни проявления, както и различни причини за възникването си; различен е акцентът върху отделните съставки на националната идентичност – територия, език, култура и менталитет, образователна система, воля за заедност в бъдещето, конкретни социални форми на живот, включително политическите партикуларности на различните нации.

8. Ограничения на изследването

Ограниченията, предвидени в рамките на изследването, включват следното:

- Не са разгледани мащабно примордиалистките тези за изключителността на партикуларни нации.
- Не са проведени лични авторови изследвания на обществото от типа на анкети, интервюта и т.н.
- Липсват източници от френскоезични и немскоезични характер, поради незапознатост с посочените езици.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, четири глави с общо двадесет и девет параграфа, заключение и библиография. Пълният обем на дисертационният труд е 241 страници печатан текст, основното съдържание е изложено на 233 страници. Приложен е списък с използваните 99 източници.

В работата е наложено разделението на много части, предвид засягането на различни теми от обществения живот. Направен е опит за анализ на различни взаимовръзки с компоненти като национална идентичност, национална държава, типове национализъм.

УВОД

- 1. Предмет на тезата.**
- 2. Обект на тезата.**
- 3. Цели и задачи на изследването.**
- 4. Методологична база и подход.**

Глава 1 ТЕРМИНОЛОГИЯ НА НАЦИЯТА.

- 1.1. Етнос, нация, национална идентичност, национално самосъзнание.**
- 1.2. Национална държава.**
- 1.3. Видове нации.**
- 1.4. Геонационализъм.**

Глава 2. АРХИТЕКТУРА НА НАЦИОНАЛНАТА ДЪРЖАВА.

- 2.1. Юридическата власт на националната държава.**
- 2.2. Неефективни модели на национални държави.**
- 2.3. Консолидиране на нациите.**
- 2.4. Образование и национална кохезия.**

Глава 3. ПРОЯВЛЕНИЯ НА НАЦИОНАЛИЗМА.

- 3.1. Националната идентичност като политически инструмент.**
- 3.2. Всекидневният национализъм в България и в Северна Македония.**
- 3.3. Ролята на религията за формиране на националната идентичност**
- 3.4. Антиимперски национализъм.**

Глава 4. МЕТАФИЗИКА НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ.

- 4.1. Новите национални идентичности.**
- 4.2. Генерационни различия и националната идентичност.**
- 4.3. Европейска идентичност.**
- 4.4. Интернационализмът.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

III. КРАТКО ОПИСАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Налични в увода са: актуалност на проблематиката, предмет на тезата, обект на тезата, цели и задачи на изследването, методологична база и подход. Когато говорим за нации, става въпрос както за цивилизационно постижение, така и за конструкт от сравнително скоро време. Тези две представи за нацията не си противоречат, но всяка една трябва да се задълбочи.

От една страна, нацията е продукт на човешките усилия за по-достоеен живот, за повече човешки, политически, социални, културни и икономически права. Формирането на нациите се ситуира в епохата на Модерността, предвид началото на Ренесанса в Европа (началото на 13

век). След като човекът е „намерил” човека, т.е. открил е, че има собствени възгледи, интереси и потребности (различаващи се от интересите и нуждите на религиозните тела, на императори и феодални първенци, т.е. на представителите на първите две съсловия), въпросът за хуманизиране на политическата сфера е въпрос на време. Именно нацията хуманизира политиката, като се родее с понятия-представи като демокрация (а не с олигархии, царска власт, аристокрация, полития, тирания), като република (а не империя). Всяка нация е партикуларна – за която и нация да говорим, става въпрос за отделни теми, които са разработени, внесени от миналото (най-вече с етнически характер). Всяка партикуларност на една нация е неповторима, т.е. не може една и съща личност, събитие и т.н. да принадлежат на две или повече нации, или поне това не е редовна цивилизационна практика (последната практика може да доведе до контестирани идентичности). Последното се оспорва понякога, например в българо-македонския спор за наследството на жителите на региона Македония от 19 век.

От друга страна, нациите, макар че е една от забележителните черти на Модерността, са на също така забележително млада възраст. Това означава, че не бива да се предпоставят нации преди Модерността, колкото и това да е основна теза на етнонационалисти по цялата Земя. Нацията предполага няколко неща – език, култура и религия, които са налични в пред-Модерните епохи, но те не се осъзнават тогава като нещо уникално. Стремешът към отличителност е една от коронните черти на днешния национализъм. Историята на една нация се пише от професионалните историци така, сякаш тази нация винаги е съществувала. Тази визия се нарича примордиализъм. Нацията означава, освен общ език, култура и религия, още и желание за бъдещ общ живот, духовна общност (по Ренан), но и юридическа обвързаност – т.е. спазвайки законите, членовете на нацията правят живота в нацията ценен и достоен, а тези

качества на политическата система привличат индивида и го мотивират да живее в сътрудничество с останалите участници в системата.

Глава 1 е „Терминология на нацията“.

Настоящият труд се занимава с въпросите на нацията и националната идентичност в социално-политическия живот на обществата. В глава 1, озаглавена „Терминология на нацията“, се търсят определения и възможни проблематизации на важни за всички общества изначални термини.

Параграф 1 е „Етнос, нация, национална идентичност, национално самосъзнание“.

Показана е понятийната логика на **примордиалистите**. Последните се характеризират с идеята, че съществуват **предмодерни и извечни маси и елит**, които са обвързани, т.е. има дифузия на ценности в двете посоки (от елит към маси и от маси към елит). Липсват обаче сведения за такива информационни и ценностни потоци, което оставя примордиалистката хипотеза в сферата на агностичното и/или на догадките. Несъмнено, обозначаването на дискретни етнически групирания като нации доставя *социална тежест* както на националиста-обозначител *вътре в неговото общество*, така и на визираното общество в рамките на световната история. Национализмът, така, както се е развил, практически реализира социалнодарвинисткото схващане за историята като резултат от борби, където оцелява най-приспособеният. Това желание за борба може да се види както в националните движения срещу имперските държави, така и в сравненията и съревнованията между вече формирани национални държави, за това, коя нация е по-велика.

Какво разбираме под нация? Това е култура, която може да е базирана само на един етнос (в Източните или не-Западни, т.нар. ориенталистски общества), но може и да е продукт на смесване от етноси и култури (САЩ и Австралия са характерни имигрантски държави, но имигрантите започват да имат влияние след 1945 година в типично Западни страни като Обединеното кралство, Нидерландия, Франция, Германия и пр.). Важно е, че дадена култура, олицетворявана от известно количество неини последователи, е успяла да събори старите империи – ако не буквално, то поне функционално. Има се предвид, в единия случай, че империи като Британската империя в Северна Америка, са били свалени; същевременно, във формалистичен смисъл, Обединеното кралство продължава да е *де юре* монархия, но функционално и *де факто* се управлява като парламентарна демокрация, благодарение на борбите на населението в страната за повече права. В контекста на Османската империя, българското население организира две национални борби: първата е за постигане на политическа независимост, а втората се стреми към църковна независимост. Тук определено става дума за национални борци с българско самосъзнание и принадлежност, за които ще стане дума по-нататък. В същата Османска империя се организират национални борби и на други етноси, като гърци, сърби, румънци, албанци и накрая самите турци. Можем да предположим, че във всяка етническа група има национални чувства за това, че империите спират развитието на компонентните общества, и затова националните борби получават тласък от най-различни социални и икономически слоеве. Последните са съставени от индивиди, които виждат *по-скоро полза* от националната революция, като това може да са търговци, селяни, занаятчии, но също хора, имащи религиозни преданости; военни фигури; образователни дейци; просветители, журналисти. В известен смисъл нацията се формира през 18 и 19 век, когато се случва и българското Възраждане, и тя

демонстрира потенциал за собствено **автономно** развитие – това е особено важно да се изтъкне, тъй като чуждите общества виждат, чрез репортерски дейности, зверствата на империята, които не позволяват на народите да живеят свободно и без екзистенциални страхове, въпреки че имат желание за собствен национален живот.

Нека обърнем внимание на една поредица от взаимосвързани понятия, а именно самосъзнание, принадлежност и идентичност. Накратко, самосъзнанието е вътрешната убеденост във вътрешните, индивидуални качества и произход. Принадлежността е по-скоро съзнание за това, че индивидът има общи допирни точки с други индивиди със същото самосъзнание. Така за да има един човек етническо самосъзнание е достатъчна вярата в произход от представители на един определен етнос. За да има етническа принадлежност, тук по-скоро говорим за ингрупова динамика, т.е. за възможностите, които се отварят при наличие на група от хора с едно и също етническо самосъзнание. Така самосъзнанието е по-скоро вътрешно убеждение за някакъв произход, а принадлежността е „прозорец“ към възможностите за социализация предвид сходните самосъзнания. Социалната принадлежност е път към над-индивидуална философия, т.е. към осмисляне на битието, както твърди Рикъор. Последният пише, че „всяка велика философия иска да осмисли политическата реалност, за да осмисли самата себе си“. Възможни са модификации на социалната принадлежност, като всеки индивид върви по своя собствен еволюционен (а понякога революционен) път, но потребността от принадлежност е валидна по всяко време от житейското развитие.

Остана да се насочи вниманието и към понятието социална идентичност – етническа, национална или друга. Това е главно

представата за асоцииране с личности и събития, която често може да се манифестира за политически или социални цели. Често се свързва с понятията за гордост и срам, т.е. за увеличаване на степента на асоциираност с нацията или етноса (тук не се разглеждат семейни, бизнес, традиционни религиозни или други идентичности), или минимализиране на тази свързаност поради чувства на срам.

Може ли да се класифицират древните общества като национални? Този въпрос може да се зададе както за римските и различните елински общества, така и за предците на българските, сръбските, различните славянски общности. Отговорът е, че национално съществуване без наличие на държава е по-скоро рядко явление. Под този тип съществуване разбираме хора, които се самоуправляват, в противовес на съществуването на други държавни закони. Нацията трябва да е автономна, да има собствени институции, действащи върху определена територия и населяващите я индивиди. Тези индивиди трябва да бъдат съпричастни към политическия процес, т.е. да има действителна демокрация (независимо дали *de jure* политията е монархия или република). Тази национална форма трябва да е устойчива, т.е. не може за кратко време да се „изготви“ една нация – нито преди извоюването на независимост, нито след това. Липсата на държавност и грижа за индивида (например в абсолютните монархии) често предизвикват локални проекти за *de facto* самоуправление в рамките на империите. Така българското Възраждане е процес на формиране на нация, отчасти поради това, че държавните институции на османската върхушка не полагат грижи за хората с българско самосъзнание и принадлежност. Обратно, българските поданици в империята създават свои институции – културни (училища и училищна мрежа; театри), духовни (църкви), но също икономически (пазари), просветни. Така се образуват наченки на гражданско общество,

което решава въпроси от най-различен характер в своите територии. Отделно, има и отделни епизоди на въоръжена борба срещу османската власт, които обаче са с по-краткотраен характер. В османските предели съществува система на милети, но приоритетна е мюсюлманската общност, за разлика от съдбините на християнската и др. религиозни общности.

По отношение на класическа Атина, там културата държи на своя отделен, самостоеен характер. Атина има месианска Аз-концепция, т.е. счита самата себе си за обективен господар на света. За това спомага и робовладелството, тъй като то спомага за „тренирането” на властовите отношения, а вероятно и за жаждата за властови изяви извън полиса. И накрая, чрез властта над роби атиняни съзират себе си като господари по природа. Възможно е Атина да бъде описана, поради тези свои месиански Аз-концепции, за етническа нация. За това говори и изключването на чужденци (освен роби, жени и деца) от механизмите за вземане на решения, от политическото.

Рим е наследник на елинските концепции за световно първенство. Там обаче, интересът е насочен към максимизиране на територии и популации, т.е. за разлика от донякъде интроспективния елински полис, Рим иска да наложи себе си на световната сцена. Венец е 212 година, когато император Каракала дава възможност на всички в империята да получат римско гражданство.

И Рим, и Атина имат високо самочувствие, подклаждано от сравнения с останалия познат свят. В хеленистичния свят именно Делфи е център на света – на Ойкумена; и всички народи на запад и на изток са възприемани

като по-низшестоящи. Рим продължава тази традиция, що се отнася до неговите съседи.

Втори параграф е „Националната държава“.

Държавата, според Макс Вебер, е „[...] човешка общност, която на определена територия [...] претендира (успешно) да притежава монопола върху легитимното физическо насилие.“. Тази дефиниция се допълва от лексикографската: държава означава „политическа организация на обществото, отличаваща се с публична власт (правителство и неговите органи, съд, армия, полиция и др.), която се разпростира върху определена територия.“ Т.е., за да има наистина контрол върху легитимното физическо насилие, потребни са силови (но и легитимни) институции, които да наложат спазването на някакъв ред. Колкото по-усложнени са казусите, по които работи държавата – представена от своите политически дейци, толкова по-видно е изкуството на възможното, както Ото фон Бисмарк дефинира политиката. Ето защо и националната държава, която трябва да се занимае със съдбите на стотици и милиони хиляди модерни индивиди, е изправена пред изключително сложна задача. Сплотяването на тази национална държава е важна част от управлението, и това сплотяване се постига и с техниките на строене на национална идентичност.

На практика, национална държава е понятие, с което можем да наречем държавност, където водеща роля има една култура, независимо дали е етнос или не. Културата може да е етническа, но може и да е гражданска, т.е. в първия случай критериите за допускане са по-непроменливи (човек трудно би променил етническото си самосъзнание, принадлежност и идентичност), а във втората условие за участие е

следването на икономически, юридически, социални и пр. норми. Разбира се, преливания са възможни – има спазване на норми в етнически култури (законите в източноевропейските страни, напр. в Р. България), и обратно, *de facto* привилегии, получени от специфичен расов произход, в гражданските култури (напр. в САЩ – превъзходството на белия англосаксонски мъж от средната класа и нагоре).

В изследването се говори за национално-стремителни сили. Под този неологизъм се има предвид: наличие на хора, без значение дали искат да се наричат националисти, дали съзнават значението на нация и т.н., които обаче изпитват нужда от по-широка социална принадлежност. Важно е да се подчертае една мисъл на Сетън-Уотсън: „налице е нация, когато значителен брой от хора в общност приемат, че са формирали нация, или се държат така, сякаш са го направили.”. Т.е. формирането на нацията е субективен процес, тъй като без психологическите нагласи на значително количество хора, за това, че споделят общи черти един с друг, нация не може да има. Национална идентичност означава когато и където се намира един човек, член на националната държава, той да припознае като свои други, абсолютно непознати хора – също членове на националната държава. За това способстват редица семиотични знаци: от езика; през облеклото и развяването на националния флаг; до материални знаци като пари в държавна валута; употреба на автомобили или храна, произведени в страната; подкрепа за и свикналост с народните изкуства; дискутираемост и обговаряне на национални теми: история, спортни клубове, политика; и т.н.

В същия параграф се обсъжда и необосноваността на държавните граници, особено в Африка, в периода на контакт между европейските колониални господари и африканското подопечено население. Кроежът на

тези граници е толкова спорен, че често етнически групи остават в пределите на повече от една държава. Граничната изкуственост би могла да доведе до нови граждански войни.

Трети параграф е озаглавен „Видове нации“.

Тук се обръща внимание на типологизирането на нациите. Това е разделението между етническа и гражданска нация. Под **етническа нация** се имат предвид страни като България, където участието на не-българи в политиката е по-скоро изключение. Тук един доминантен етнос авторитетно разпределя ценностите, ако се използва дефиницията на Ийъстън за това, какво е политика. Освен Движението за права и свободи, липсват възможности за политическо участие на турци и други малцинства. В **гражданските нации** успех имат заслужилите, а не тези с унаследена позиция. Под заслужили се включват и личности, положили старание да овладеят общонационалния език, история, култури, традиции; да ги превърнат в свои собствени. Така един не-американец може да стане американец, ако следва юридическите норми (липса на криминално досие), социалните (общува с установени американци), икономическите (например, не участва в сивата икономика; напротив, добре интегриран е в икономическата сфера). Във всички нации кандидатът-член трябва да познава националните светини и да се идентифицира с тях, дори да ги афишира. Това се има предвид под национална идентичност.

Важна съставка на национализмите е ролята на Друг или Други. Това означава, че има определен субект или група от субекти, които се посочват като врагове или още архи-врагове на националното общество. Такива субекти могат да са: афилиирани с предишното имперско управление; съседни етнически общности или нации; транс-национални компании;

радетелите за космополитанизма. Често етническите нации (а дори и гражданските) претендират за историческа изключителност (това, което Хегел нарича исторически народи). Докато тази етническа претенция често се изразява в материален вид спрямо останалите нации (като краен пример, това са етническите войни в бивша Югославия), то претенцията на гражданските нации е за морално лидерство, за това къде се живее най-добре.

По-нататък конкретно се дискутират значения на понятия като **нация**, **национална идентичност**, **национално самосъзнание**, **национална принадлежност**, и **съответните етнически аналози**. Посочени са определения на термините, включително психологическите им измерения. Посочват се националният срам, както и националната гордост, като възможни елементи от националната идентичност. Въведена е хипотезата, че във всички народи има части, които се стремят към създаване на потесни връзки с други сънародници, независимо дали наричат това сближаване „нация” или друго, или пък не му дават конкретно име. Теорията на Сапир-Уорф би казала, че едно състояние е възможно тогава, когато може да се назове с дума. Така шансовете за по-голяма близост между членове на група нарастват при наличие на дума, която светкавично може да се „призове” – думата „нация” в случая.

Икономическият аспект от социалното включване в нацията е също важен; колкото повече хора се усещат и биват усещани като част от нацията, толкова шансовете за обществен икономически прогрес се увеличават. Това е един от начините една типично етническа нация да се приближи до модела на западните граждански нации, да включи всички етнически и социални слоеве в икономиката. Чрез икономическото разделение на труда се сформира преданост към всички, работещи за

икономическото публично благо на нацията, т.е. включването в икономиката може да доведе до подобрен социален статут за новия член на нацията. И, във външен аспект: колкото повече чужденците се интегрират в една етническа нация, толкова по-привлекателна става тази нация, измерено като предпочитана туристическа дестинация, като приток на човешки ресурси, капитал, дори преки чуждестранни инвестиции. Социалната стабилност в която да е икономика е важно условие за инвестиционна дейност.

Както при всички идеологии, най-важният вектор на национализма е самият човек. Показвайки своята гордост или срам, своята принадлежност към дадена нация, своята запознатост с национални герои или падения и активно показвайки ги, той е най-естественото средство за активизирането на националния дух у хората край себе си. Национализмът е една от най-нормално звучащите идеологии, която не изисква сериозни познания по морал или етика; фактът е, че Ние-групата е оцеляла след дълготрайни събития, и звучи естествено, че тази Ние-група трябва да стои над всички останали групи. Сигурно е, че включването в националната група носи психологически дивиденди, изразени в сдобиването със самоувереност и добра само-оценка само поради асоциирането с велики личности от миналото, принадлежащи на нацията. Тук трябва да споменем и това, че поставянето под въпрос дори на детайли от биографията на същите велики личности или на моменти от историческите събития често може да доведе до занижаване на социалния статут на полемизатора. Както е споменато в дисертацията, наличието на национални предатели допълнително скрепява нацията, въпреки че много от тези „национални предатели” не са декларирали преди това, че са националисти или по някакъв друг начин са били инициирани в националния проект.

От психологическа гледна точка, националната принадлежност играе ключова роля за **психологическото формиране на индивида**. Това се подкрепя от факта, че в националното общество – в училището, на работното място, в местата за хранене и т.н., човек контактува с представители на най-различни култури, т.е. налага му се да проявява толерантност към аутгрупови членове. Толерантността и възможностите за опознаване на чужди култури се увеличават рязко с навлизането на Интернет, новите технологии, както и улесняването на транс-националните транспортни връзки. Освен това, епохата на Интернет се оказва епоха на най-голяма автономност на индивида, тъй като той решава с кои групи ще се обвърже, къде ще се фокусира, кои традиции ще обследва. Още веднъж се доказва **важността на Модерността** като рамка на национализма, както и ефективната способност на индивида да взема решения за социалното строителство.

Донякъде странно изглежда това, че въпреки извървяният път към националното самоопределение, включително отличното разбиране за важността на това хората сами да изберат с кого ще формират нация, след образуването на нация на **сецесията** се гледа негативно. Можем да поставим въпроса: защо американците са могли да оспорят британското управление, а тексасци, например, не могат да реализират своя сецесия от Съединените щати? Причините за отказ от отцепване могат да са икономически, както например нежеланието на испанските власти да разрешат отделянето на Каталуния, имаща сравнително високи икономически показатели.

Националната идентичност е онова, с което човек се свързва в национален план, но и онова, което той директно манифестира, изявява като част от своето собствено Аз. Така националната идентичност може да

е част от душевния свят на индивида, но може и да е, например, визуална – носене на специфично облекло и др. семиотични знаци.

В дисертацията се изобрети терминът „**предпочитана идентичност**“. Става въпрос за характеристиката на индивида, която той решава, че е водеща при самоописанието му. Това може да е националната или етническата идентичност, но може и да е базирана на икономически стил на мислене (комунистическа идентичност, капиталистическа идентичност), на цивилизационна принадлежност (или на настроение срещу дадена цивилизация), на дихотомията градски/селски жител, на религиозната идентичност и т.н.

Посочва се и двустранното взаимоотношение между този, който е инициран (посвещаван) в националната идентичност, и този, който иницира. Първият трябва да вижда социален авторитет в поведението на инициращия, без което няма стабилно заучаване на социалната роля на бъдещия национален член.

По-нататък се обръща внимание на дихотомията патриотизъм / национализъм. Мнозина отъждествяват двата термина, въпреки че семантиките им водят в различни посоки. От лексикографска гледна точка, терминът патриотизъм се появява в употреба в английския език още преди нацията в Кралство Франция да е конституирана. Думата отново произлиза от класическите езици, в случая от гръцкия език: патриос носи значението „на бащата“. Докато национализмът често означава поставяне на страната над останали идентичности, включително глобалната, то патриотизъм насочва към вътрешността на изживяването, на емоционалната свързаност с граждански проект, където водещи

детерминанти са отношението към Ние-групата, а не толкова антагонистичната връзка с други групи, с Те-групите.

Интерес предизвиква и дихотомизирането на двете понятия Родина и Отечество. Докато Родина е по-мек, феминизиран обект, то Отечество може да мобилизира мъжката част от населението за борба срещу всички посягатели върху същото пространство. Тази дихотомия се проявява и в други езици, т.е. не е изолирано за българския случай явление. Така в английския език имаме Fatherland и Motherland, в немския език това са Vaterland и Mutterland и пр.

В САЩ идеалът, записан в конституцията на държавата, е защитата на ценности като живот, свобода и стремеж към щастие. Тези ценности са приложими, на конституционално равнище, към всички американски граждани. Така патриотичното начало – позитивните ценности, които са ценности сами по себе си, без сравнение с други народи или нации, са поставени на първо място. В тази връзка, конституцията на днешните Съединени американски щати е по-скоро патриотична, а не националистична. Въпреки това, за американския национализъм има друго неформално понятие, а именно идеята за американска изключителност (exceptionality).

Нацията и гражданското общество се различават по един коренен начин. В гражданското общество всеки може да се *включи*, на базата на готовност и желание за сътрудничество, например в проекти за подкрепа на уязвими групи, фондации и т.н. В нацията човек трябва да бъде по-скоро *приет* от останалите, т.е. изтърпява „срок“ за влизане в нацията, бил той на база придобиване на гражданство чрез натурализация или достигане на безспорни езикови, социални и културни умения.

Гражданското общество е по-възприемчиво спрямо различния бекграунд на участниците в него, стига да извършва полезна дейност. Нацията често очаква от новопостъпващите неини членове да поставят или народа, или държавата на пиедестал.

Отделно бе представена хипотезата, че ако един индивид, който още не е припознат като пълноправен член на нацията, започне да съдейства по решаването на различни проблеми вътре в социума, т.е. се ангажира в гражданското общество, то той има растящи възможности да бъде асоцииран с националната общност.

Развива се връзката и разликата между нация и гражданско общество. Гражданското общество, подобно на нацията, е макросоциална структура. В нея се решават конкретни казуси, благодарение на неговите членове, но по дефиниция тук не участват държава, бизнес или семейство. В гражданското общество може да се включи всеки, т.е. критерий е личната дейност в решаването на социалните проблеми. Докато в гражданското общество може да се включи всеки, независимо от етнически, религиозен и пр. произход, но задължително допринасяйки ефективно (т.е. трябва да са видни постиженията, реализиращи някакво публично благо), то в нацията човек трябва да бъде и приет като такъв (асимилационната или акултуриращата посока е от нацията към човека, но на база на инициации за национална вяръност, положени граждански изпити, усвояване на национални ценности, почитане на национални символи).

Когато се обговаря патриотизмът, отново се появяват две основни трактовки. **Патриотизмът** може да е по-скоро **граждански**, където се отдава уважение по-скоро на съгражданите, на днешните членове на

общността, и **културен**, където подобно на етническият национализъм се отделя внимание на културните образци, ценности и пр. заимствани от миналото модели.

В **параграф 4**, носещ името „**Геонационализъм**“, се дискутира изкованият в това изследване термин „геонационализъм“. Чрез него се дава поглед върху антропоморфизирането на природната среда около човека в национален контекст. Тук е мястото на т.нар. политика на мястото, където се поставят етнически или национални имена върху дадени природни дадености. Така се създава и връзката човек – природа – общество. В този смисъл се създава безспорната идея, че природните обекти са безапелационен реципиент на държавна или на обществена власт. Понякога се провежда политика за преименуване на топографските обекти, пример за която е преименуването през 1934 г. в Царство България на старите турски имена на български такива. Гръцката държава също реализира гръцка топонимична политика в селища с компактно българско население, като им дава гръцки имена. Така се доказва държавническата значимост на хипотезата на Сапир-Уорф – като се изтрива един топоним (например българските топоними в Гърция), следва премахване на българския културен пласт от съответното селище. С това държавата укрепва, унифицирайки културната история.

Значението на топонимиката е видно и в международните отношения. Пример е град Киев, за който украинската държава извоюва широкомащабното му преименуване и нормализация като Kyiv, за сметка на руската транслитерация Kiev.

Обобщение на направените изводи от Първа глава:

- Нация като модернистко понятие е невъзможно без нейното ситуиране в епохата на Модерността, поради предприемчивостта и освободеността на човешкия дух, намерил свободата чрез Ренесанса, Реформацията и Великите географски открития.
- Нация, според повечето модернистки виждания по въпроса, представлява или културологично, или волунтаристично обединение. Първото залага на еднаква култура, а второто – на взаимното признаване между членовете на нацията. Това е дефиницията на Ъ. Гелнър, който е общоприет като един от новаторите в мисленето за национализма, представител на модернизма в това научно поле.
- Двата основни типа нации, формулирани по този начин в литературата по въпроса, са етнически и граждански. Те съответстват на цитираното по-горе Гелнърово определение на нация (културологично и волунтаристично)
- Нация често се бърка с други социални структури, като племе, етнос, държава.
- Въпреки огромното количество научна литература по въпросите на национализма, едно-единствено определение за нация няма.
- Всяка нация минава през два етапа: на национално формиране, и на национална консолидация. Първият етап се реализира от сбор от хора, които желаят да създадат независима или автономна полития. Вторият етап е предмет на държавно строителство, започваща с оформянето на държавата.
- Примордиалистите считат нацията и/или етноса за извечни. Това се критикува в дисертацията, като се посочват следните обстоятелства: първо, обикновено няма исторически сведения за масови претопявания в някаква обща, национална, над-етническа група. Второ, често липсват понятия като „нация“, като се набляга, че липсата на едно ментално понятие в масова употреба често е в корелация с липса на съответното понятие във физическия свят. Трето, липсват технически средства за разпространение на националните идеи. Печатната машина е изобретена едва в средата на 15 век.

Следващата глава (Втора) е озаглавена „Архитектура на националната държава“.

В **параграф 1** („Юридическата власт на националната държава“) се дискутира ролята на националната държава.

Има морално несъответствие между тези, които са се домогнали до властта, и принципно онеправдани социални групи, от които властта е била иззета. Пример за това са отношенията между американските заселници и индианските племена, като по-късно американската национална държава унищожава или изселва индианските племена, което рефлектира върху връзката на оцелелите индианци с природата. Териториалният проект на нововъзникналата американска общност се гради на базата на отричане на правото на индианците върху земите им, т.е. виждаме проявление на *Realpolitik* и на *Machtpolitik*. Тук няма възможност за преговори: или индианците биват въдворявани в резервати, или американците ги подлагат на геноцид.

Цитиран е Джон Лок (1632-1704) и неговата идея за правото на народа да не се подчинява, когато е подкопана неговата свобода. Фигурата на Бога вече не е на покровител на династични управници, т.е. **отнема се божественото право на монарха**. Започва да се налага идеята за **върховенство на закона**.

Представя се възгледът, според който щом народът започне да създава правила, вкл. закони, за своето самоуправление, то той на практика се превръща в нация. Ето защо се цитира Френската революция като пример за превръщане на народ в нация. Приетите закони след отмяната на феодализма включват данъчното облагане на богатите, помощите за бедните, свободното и задължително образование за всички и т.н.

Томас Хобс (1588-1679) прокарва забележителното виждане, че ако един народ се раздели с идеята за държава, то настъпва *status naturalis*, т.е. естествено състояние, в което всеки воюва срещу всеки (*bellum omnium contra omnes*, Хобсова идея). Хегел също прокламира подобна идея, казвайки, че „свободата е възможна само в държавата“.

Трети тип (след консерватизма на Хобс и либерализма на Лок) възглед за държавата е на социалистите. Държавата, счита Фр. Енгелс (1820-1895), е продукт на обществото, тъй като то не може да обуздае противоположностите вътре в това общество. Нациите са временно явление, което ще отслабне като обществена сила. Във времето на Енгелс, обаче, революционната идея в Европа е за създаване на нации, а не толкова на комунистически общности.

Държавата е нужна, за да се защитят определени лични интереси, определени нужди да бъдат покрити. Нуждите при индивидите често са физически (като оцеляване или като материални удобства), и за разпределението на ценностите от държавата се борят различни групи. Държавната идентичност се гради на последователност в отношенията на държавните органи с населението или с чужди политически субекти. Така например, във външната политика на САЩ се издига идеята за отстояване на човешките права, за демократизация. Тази външнополитическа линия може да се определи като държавна идентичност на САЩ.

По сходен начин стоят нещата и при нациите. Освен физическа сигурност, налице е и понятието *онтологична сигурност*, т.е. търсенето на последователност в съществуването на нацията. Двете идентичности, държавната и националната, могат да се вплетат, да черпят една от друга. Така в националната идентичност на американеца се вплита идеята за

универсалната роля на САЩ за предлагане по всички краища на света на демокрацията като работеща обществена система. Държавата може да стане предмет на национална гордост, част от националната идентичност.

Обръща се внимание и на логиката на държавното признание. Аргументира се, че държавите по света приемат нови държави, с цел да не се допусне разграждането на световното пространство до анархистични минимума, вследствие на което да се водят вечни войни, ръководени от принципа „*bellum omnium contra omnes*”. Държавното признание е специфична мярка за недопускане на бездържавие и безредие. Освен това, признанието може и да е морална награда, след като една общност е била нападана от мегаломански държавни образувания, каквато например има в българската общност през османския период.

В първи параграф се дискутира приложимостта на хипотезата на В. Търнър за инициацията. Тук се прави специален разрез на тази хипотеза, като се твърди, че за да се премине от статут на неинициран в статут на инициран и на пълноправен член, трябва в лиминалната фаза да се покаже категорична готовност за отстояване на общностните норми и стандарти. Т.е. силните (горните по ранг) се преструват на слаби, за да направят проверка на възможностите на инициращия се за защита на общностните идеали.

Втори параграф е озаглавен „**Неефективни модели на национални държави.**“. Тук става въпрос за борбата между субнационализмите, където отделни социокултурни принадлежности дават възможности на индивидите от този субнационализъм да предявят претенции за отделен културен проект, който да преустрои обществената постройка.

Като субнационалистични се определят всички културни движения, които искат да имат системно влияние върху формирането на политиките на държавата спрямо тях самите, и осъзнават себе си като различни от доминантната култура. Самият факт на наличие на групи от хора, които желаят да се свържат по-тясно един с друг, означава, че държавният национализъм, ръководената от държавата национална идентичност, не са били достатъчно ефективни като модел, и като последица някои граждани искат по-тясно обвързване. Чрез този т.нар. субнационализъм става възможно претендирането за отделен културен проект, който да преустрои обществената постройка. Примери за субнационализъм са религиозните национализми, както и етнонационализмите във вече утвърдени държави-членки на ООН.

Трети параграф е със заглавие „Консолидиране на нациите“.

Тук се говори за двете противоположни позиции в националното общество. Човек или създава моделите и нормите за интеграция, например законодателството, или е обект на тези модели. Обектът на нормотворчеството, какъвто е всеки обикновен гражданин, почти никога не променя културните отношения вътре в държавата. Ако той е член на доминиращата култура, той няма нужда да промени своя висок статут в рамките на обществото; ако е част от малцинствена група, той няма институционалните средства за решаване на проблемите вътре в обществото. Още повече, че настояването за определен прочит на националната идентичност може да доведе до ефективна социална мобилност на индивида.

Експлицирана е и темата за ролята на образованието. В българското възрожденско общество гръцката култура (и особено нейният универсален статут в империята), но и протестантската просвета, са стимул, който води до реакция от страна на българите. Цитиран е специално Ф. Барт, който счита, че една културна цялост е цялост дотолкова, доколкото се самоопределя чрез отрицанието на съседни културни общности.

Друга тема в параграфа е за ролята на килийните училища за разпространение на българската национална идея. Видно е, че българите от този период са с прагматични нагласи, използвайки религиозни по същността си училища за развитие на различни практически умения (четене, писане, математика). Друга тема, свързана с консолидирането на нациите, е ролята на образованието и военното дело у вече създадени национални държави. Грамотността и участието във войни носи общи ползи на всички в новите национални държави.

Следващата тема от същия параграф е за ролята на чужди, но същевременно приемани за братски народи за укрепването на идентичността. Така например българската национална идентичност след 1878 година е близко свързана с руската, появяват се теории за общ славянски произход, за близостта в езиците, за вярата. На тази база се прави връзка между българското и руското.

Нацията се консолидира на база на участието на две водещи социални групи. Едната е търговската класа, която желае да упражни натиск върху решенията на аристократичната класа, включително властелина в съответната земя. Икономическите интереси на търговската, буржоазна класа са в директен конфликт с тези на аристокрацията и на клира (съществуването на десятък, например). Другата класа, която иска

да възвиши своето положение, е интелигенцията, която иска по-солидна рецепция в обществото, желае да отекне в манталитета на сродната маса от хора, да окаже своето влияние.

Представено е схващането, че през 18 век се ражда търговско-икономическа класа, която желае да има повече участие в икономическото управление и делата в страната си, да се конкурира с икономическия естаблишмънт на аристокрацията и духовенството. Търговците се съюзават с интелектуалците, които също имат интерес от задоволяване на своите културни, социални и икономически потребности. Именно интелектуалният елит, заедно със замогващите се хора, стават движеща прото-сила на борбите за националната независимост – по-късно се включват народните маси, целящи осъществяване на тази независимост.

Нацията се консолидира чрез поне три типа социални функции. Необходими са философи – тези, които развиват просветеното чувство за национална съпринадлежност – поети, писатели, актьори и др. представители на художествените среди, но също и историци, обществоведи и др. Има и нужда от бюрократи – това са хората, които помагат на национално-ангажираните индивиди да израстнат в социалната йерархия. Третата група необходими лица са войниците, които носят усещането за слава и чест на всички национално обвързани. От друга страна, военната класа предотвратява посегателството върху личностите на националните съмишленици. С други думи, военните правят невъзможно изградените национални връзки да бъдат разрушени отвън.

Консолидирането на нацията се осъществява главно чрез непреки средства. Така, благодарение на вестници – както в родния ареал, така и в чужбина, се постига знание за другия, който обаче е от Ние-групата.

Появата на такива национално-фокусирани вестници по интересен начин съвпада с появата на проектонациите.

Нацията е най-мощна в организационен аспект тогава, когато подрастващите се учат в почит, величание и гордост към приемани за изначални символи. Тези символи изграждат гръбнака на нацията. Колкото повече възможностите за модификация на социеталните стълбове намаляват, толкова повече нацията укрепва, прави се nation-building, създава се национално съзнание, което подобно на марксистическата идея за правилното/фалшивото съзнание, не търпи модификации дори на рационално ниво. Националното съзнание по презумпция не е възможно да се промени, като проблематизациите могат да доведат до остракиране от групата.

Следващият **параграф (номер 4)** е „**Образование и национална кохезия**“. Тук идеята е да се трасират последствията от налична секуларна образователна система.

Дискутира се Галатасарайкият лицей в Османската империя (19 век), който си поставя за цел да постави християнски и мюсюлмански деца заедно. Вероятно османските властници са достигнали до извода, че без социална кохезия между основните религиозни групи държавата ще тръгне по пътя на дезинтеграцията.

Обобщение на направените изводи от Втора глава:

- В епохата на модернизма отслабва ролята на монарха, което е в корелация с налагането на идеята за върховенство на закона, т.е. на възможността на индивидите сами да определят своето бъдеще.

- Човекът търси онтологична сигурност в нацията, т.е. идеята, че националната идентичност е съществувала още от далечното минало.
- Приемът в семейството на независими държави е на рационална основа. Той се базира на притеснението, че ако не бъдат признати, въпросните държави могат да се разпаднат и дори да стигнат до анархистичен минимум, което би било заплаха за сигурността на останалите държави.
- Ако държавата не интегрира успешно всички членове, има риск от възникване на субнационализми, последните изразени като отделни културни проекти с държавни намерения.
- В българския случай, ролята на гръцката култура и на протестантското образование са посочени като стимул за развитие на българската култура и просвета.
- Нацията се формира главно от действията на две социални групи: търговската класа, която иска да упражни натиск върху решенията на аристокрацията, и интелигенцията, която иска по-солидна рецепция в обществото и влияние върху масите.
- Обрисувани са три групи, жизненоважни за поддържането на нацията. Това са философите (развиващи просветеното чувство за и удоволствие от национална съпринадлежност), бюрократите (съдействащи на национално мислещите хора да се издигнат в социалната йерархия), и войниците (доставящи гордост и чест на всички, обвързани с нацията).
- Чрез печатни издания се опознава битието на непознатите членове на нацията, които по-късно стават част от Ние-групата.

Глава 3 е „Проявления на национализма“.

Параграф 1 е озаглавен „Националната идентичност като политически инструмент“.

Не е добра практика да се прави дори опит националната идентичност на чужди държави да бъде модифицирана отвън, чрез външна политика. Чуждата национална идентичност трябва да се *познава* в дипломатията, а не да се правят опити за нейната промяна.

Във вътрешен план, познаването на националните черти означава и познаване на националните закони, което се приема априорно от служителите в системата на МВР. Това е пример за нуждата от национална социализация, предвид необходимостта от мирно съвместно съжителство на всички включени в една общност. Тук изпъква ролята на възпитателите на подрастващите, като последните трябва да бъдат обучени в националните ценности (вкл. действащите закони).

Националната идентичност е средство на националистическите партии да получат както по-голяма видимост, така и по-сериозно участие в представителните демокрации. Политиците-националисти и медиите получават по-високо ниво на гражданственост благодарение на преекспониране на заплахите от Други – най-вече от мигранти, бежанци, но също и от етническите малцинства, живеещи в пределите на страната.

Представена е теорията за нацията като социална норма, т.е. нещо, което до голяма степен се регулира „отвътре“, вътре в социалния организъм, със или без участието на репресивния държавен апарат. Представен е и проблемът за формиране на коспомолитна световна общност, който се усложнява от липсата на училища, възпитаващи в такава традиция, от медии, които да представят предимствата от изграждането на нов, пост-национален свят.

Национализмът и националната идентичност като социална норма се реализира по различни пътища. Дадена е дефиницията на Поснър и Расмусен: норма е „социално правило, което не зависи от правителството нито за обнародване, нито за налагане“. Тези правила са донякъде противопоставени на законите, които се налагат чрез полицейската власт.

Поснър и Расмусен дават следната типология на санкциите срещу нарушавания на нормите: вина, срам, информация, двустранна санкция, многостранна санкция. Вината и срамът са най-дълбоките психологични санкции, които възникват у самия индивид. Информираността, двустранната санкция и многостранната санкция на членовете на обществото за национални провинения може да доведе до избягване на провинилия се, до социална дистанция спрямо грешника. Двустранната санкция се извършва от един човек, и е трудно да се определи кой да проведе наказанието. Възможна е социална система, която наказва *онези, които би трябвало да проведат наказание, но не са го направили.*

Параграф 2 е „Всекидневният национализъм в България и в Северна Македония“.

Тук се споменава идеята на Майкъл Билиг за баналния национализъм. Това е национализъм, който се вижда в различни ситуации в ежедневието, но се пренебрегва или не попада под рефлексия. Нация и национална идентичност се строят във всеки един момент, както и Ренан казва през 1882 година. Както има различни нюанси на сигурността (национална, енергийна, комуникационна и т.н.), то има и историческа сигурност, където увереността в добрия исторически произход е висша човешка нужда.

Всекидневният национализъм се подпомага от стратегически историографски решения. Историографията в комунистическия период на българското общество е подчинена на йерархизирана ориентираност. Така например се създава Единен център за наука и подготовка на кадри по история през 1972 г., който се заема с написването на десеттомна История на България. Така една социална група (тази на историографите) получава

конкретно политическо назначение, да убеди населението в даден голям разказ (наратив). Свикват се и историографски съвещания (през 1948, 1964 и 1975 година), които трябва да отстранят буржоазните корени в историческата наука.

Проблематично е описването на османския период. Това е безспорно мрачен период от историята на българите, но трябва да се зададат и критични въпроси: всичко добро ли в този период е продукт на българската идейна мисъл и практически качества? Има ли други резервоари на социален прогрес в османското време, извън българските бит и душевност?

Трети параграф е „Ролята на религията за формиране на национална идентичност“.

Има много български граждани, които не изповядват християнството, или изповядват различна негова версия. Поставя се въпросът за тяхното истинско включване в националната общност. Даден е аргументът, че владетелят Аспарух не е православен, но днес се счита за баща на българската нация, т.е. има различие между неговите културни особености и тези на масовия човек в днешната Р. България, което обаче не съставлява проблем за неговата национална категоризация.

Религията е от особено значение за насилствения национализъм. Така например сърбите почитат някои свои монарси като светци, отдавайки им сакрална стойност. Споменът за славната монархическа държава прераства в подкрепа през 20 век на ултраетнически движения и на войни на етническа основа.

Дадени са примери като албанския, босненския и турски национализъм, възникващи в края на живота на Османската империя. Намерената причина е, че тези етноси са били привилегирани в рамките на империята, и заради това много късно се отделят от султана. Други национализми, налични на бившата територия на Османската империя, са арабският национализъм, който понякога се смесва с религиозния фундаментализъм, изграждайки като врагове образите на държавите Израел и САЩ. Агресивният национализъм, но и религиозният екстремизъм, са преди всичко инструменти за сблъсък с политическото или социалното статукво. Това се утежнява още повече от демографската структура, например в Близкия Изток, където има огромно присъствие на хора в млада възраст, сравнено с европейските, застаряващи общества.

Един паралел между религия и национализъм показва значимостта на езика. В религиозен план, духовенството е издигнато в социума, тъй като притежава способността да владее някой от езиците на Библията. Тъй като паството не е запознато, в повечето случаи, с библейските езици, то духовниците имат познавателно предимство пред тях, и съответно се ползват със социален авторитет. В националните държави, националният език е светски, и е лесно изучаем. Още повече, истинският член на нацията трябва само да може да използва всекидневния език, т.е. изискванията за членство в нацията са много по-ниски. След 18 век християнството започва да запада, намалява значението на латинския, и започва разпространение на всекидневните езици, благодарение и на печатната преса. Това дава допълнителен тласък на националната идея.

Четвърти параграф носи заглавието **„Антиимперски национализъм“**.

Тук можем да отчетем специфичната историческа роля на национализма. Националната идентичност възниква в отпор на дадена имперска държава, която си служи с абсолютна власт и приемани за неморални средства за контрол на разнородното си население. Това не съвпада единствено с българската нация, която става факт след непосилното бреме, изисквано османската върхушка; нации възникват като отговор на бруталностите на Испанската империя в двете Америки, на европейските империи чак до 60-те години на 20 век, когато настъпва масова деколонизационна вълна (която е продукт и на клеймото, появило се върху легитимността на европейските държави да управляват света след издевателствата на същите европейци във Втората световна война). Трудно е да не се отчете историческият контекст на възникване на националните държави. Те се стремят да съборят, да разтурят абсолютистките империи, които не дават добри управленски плодове. Пренебрегва се, че дори предтечите на днешната турска нация са водили военни сражения с османската власт след разгрома в Първата световна война.

Нацията, бъдещият властелин в националната държава, често не разбира какви нови житейски проблеми ще трябва да разрешава. Има ред проблеми от най-различно естество – икономически, фискални, културни, социални и т.н., които са неподозирани от новата политическа класа. Управлението на новите държави понякога е силно идеалистично, или обратно, носи белега на жаждата за материалистична облага.

Проблем пред османските власти в края на 19 век е липсата на национални отстъпки пред българския етнос. Те не са интегрирани в политическия апарат на държавата, но от друга страна развиват и културно, и икономическо дело, т.е. както стана дума по-рано, има

нововъзникнала търговска класа, желаеща да устрои държавата по свой начин, но има и културни дейци, които не понасят социалния срам от зверствата на имперския режим. Османският режим не спира тези изяви на културна или икономическа дейност, което означава, че Високата порта не очаква никакви политически проблеми от подопеченото население, смята себе си за непогрешима.

Всяка нация, която има родеещи се съседи, иска да покаже първенство – или в историко-генеалогичен план, или в това, че първа в местния регион е имала културни постижения, които по-късно са пренесени в съседните страни. Голям е спорът за това, коя днешна нация може да претендира за историческата роля при изобретяването на кирилицата, с която си служат повечето славянски народи.

Изграждането на една национална държава не завършва с мирен международен договор. Тя продължава и в периода след номиналната независимост. Хуманността, характерна за пред-освободенския период, трябва да бъде търсена и в след-освободенския, в държавния живот, където да се интегрират хора с различно минало.

Обобщение на направените изводи от Трета глава:

- Не е добра практика чрез външна политика да се правят опити за модифициране на чужда национална идентичност. Това води до негативни последици за образа на намесващата се страна.
- Чрез позоваване на системни заплахи за нацията, националистическите партии получават по-голяма парламентарна представителност.
- Нацията е пример за социална норма, която се постига вътре в социалния организъм, със или без участието на репресивния държавен апарат.

- Баналният национализъм се извежда като национализъм, който е налице в различни житейски ситуации, но се пренебрегва или не попада под рефлексия. Както прозира Ренан, нацията е ежедневен плебесцит.
- Всекидневният национализъм се гради и на историографски похвати. В годините на Народна република България има различни исторически групи, които получават държавно задание да убедят населението в даден голям разказ (наратив).
- Религията може да се използва в насилствения национализъм. Пример са Югославските войни, където сръбското православие играе роля за противопоставяне срещу босненците, които са типично мюсюлмански.
- Албанският, босненският и турският национализъм възникват много късно, като причина за това е тяхната религиозна принадлежност към исляма и съответните привилегии.
- Агресивният национализъм е преди всичко инструмент за сблъсък с политическото или социалното статукво.

Глава 4 носи заглавието „**Метафизика на националната идентичност**“.

Тук е обрисован българският национализъм като двоен: от една страна, по масови чувства е културно-етнически, но от друга, той дава законова рамка, валидна за всички български граждани без значение по отношение на етнос, култура, сексуална ориентация, раса, политически възгледи и прочие.

Посочва се усещането, че за мнозина българи механичното прибавяне на демографски пластове (дори български) и територии е величаещо психологически, без да се полагат, обаче, усилия за усвояване на тези демографски и териториални ресурси. Има се предвид, че съществуването на банатски, бесарабски и пр. български общности са повод за гордост, но държавата и обществото не правят достатъчно, за да

се почувстват тези общности истинска, неразделна част от българското общество. Съответно, наличието на териториални анексии като тези на Крум през 9 век се приема за нормално; механичното разширение без обществена подготовка и без хомогенизация се счита за престижно. Същевременно, трябва да се заяви, че това е времето на Средновековието, където властват династиите. Това е още едно доказателство, че нации, особено каквито ги познаваме днес, не съществуват като цяло в средновековния период, тъй като владетелите мислят по-скоро за себе си (като богатство, престиж, власт), а не толкова за масовите чувства или за социалната (национална) хомогенност. Изключения са делото на Кирил и Методий, както и християнизацията, водена от Борис I.

От една страна, в България живеят заедно българи, турци, роми, евреи и пр. етнически общности; има не само българоезични, но и тюркоезични (като гагаузите), гръкоезични (каракачани) и т.н.; налице са българи с ислямско вероизповедание (т.нар. помаци). Това дава основание да се мисли за българското общество като за гражданска нация. В зависимост от успеха на това междугрупово съжителство може да се прави извод за успеха на гражданската нация като цивилизационна цел. Фактическото взаимодействие между българи и другите общности (етнически, езикови, религиозни), обаче, дава културната рамка на българското общество *de facto*.

Издига се хипотезата за даване на онтологичен статут на всяка форма на живот, била тя биологична или социална. Ако един субект демонстрира воля за вътрешна власт (желае да организира себе си по свой начин), той би трябвало да получи съгласие за това от другите, вече формирани биологични, социални или политически субекти. Именно по този начин се гради човешкия прогрес – старите дават път на младите, в

традицията се вписват новостите. Така и новите нации получават право да живеят по собствен начин, след като другите установени нации и национални държави са им признали това право (дипломатическо признание на новите национални държави); признали са, че имат право да се отделят от предишните си опекуни, било това империи или потиснически нации. Освен това, политиката за признаване на държавност често води до това, неудобни някому имперски форми да отслабват, като от тях се отцепват нови нации и национални държави.

Параграф 1 е озаглавен „Новите национални идентичности“.

Новите социални идентичности, в това число и националната, трябва да разполагат с човешки мобилизационни ресурси, иначе остават само на книга и бързо изчезват.

Реформи в империите, но също в многонационалните държави, трябва да се правят едва след постигане на психологическа и икономическа задоволеност; едва след тях трябва да се пристъпва към политически промени.

Във времето на Интернет и евтините обхождания на близки и далечни държави, човек може лесно да съпостави развитието на своята страна с това на посетените. Именно това води до желание за социална промяна в родната страна, т.е. за възприемане на нови ценности, предвид привлекателността на чуждия обществен модел. Същевременно, привнасянето на чужди модели невинаги работи, например вносът на Западни културни постижения не е гаранция за успешното им имплементиране в не-Западни общества.

Параграф 2 е със заглавие „Генерационни различия и национална идентичност“.

В този параграф се поставя въпросът за поколенията и това, че според някои изследователи, националната идентичност е динамична, в смисъл, че всяко следващо поколение хем стъпва върху постиженията на предишните поколения, хем развива собствен възглед над проблемите, пред които е изправено. Посочва се, че националната идентичност изглежда монолитна, но на практика тя е еластична, предвид това, че всеки индивид е различен, с различен характер, и проявява различни черти в живота си. В този смисъл е трудно да се правят национални характеристики и да се формулира национална идентичност, които да бъдат валидни винаги.

Понякога се случва така, че новото поколение се гради на база на конфликт със старото. Този конфликт може да има недобри последствия за нацията. В българския случай, имаме редица поколения, които са живяли в уж-демократична среда, а именно Народна република България, но същевременно мнозина днес отричат, че този режим е бил положителен като цяло. С други думи, не всички минали години от съществуването на нацията дават поводи за гордост. Това е видно и в днешна Германия, където спомените за агресии от Арминий до Хитлер се negliжират.

Третият параграф е „Европейска идентичност“.

Националното е в контрапункт на европейското. Обикновено е трудно две идентичности да съжителстват заедно. Освен това, европейският проект носи идеята за разширяване в посока на онези общества, които решат да приемат европейските социални, политически

и икономически ценности. Т.е., липсва геополитическата идея, че другите народи са по същество Различни, че не могат да се интегрират в ЕС. Напротив, всяка бъдеща напълно демократична страна е добре дошла в европейското семейство. Именно липсата на морално лоша Те-група е един от недостатъците на европейския проект, тъй като той няма Враг, а само все още неприети демокрации.

Четвърти параграф е „Интернационализмът“.

В него се говори за съветския проект. Той разполага с конкретна съветска история, има противопоставеност на предишния руски имперски режим, има съветски закони и т.н. Освен това, има вътрешни врагове, които се очертават най-лесно в рапортите на доносници. Наличен е въпросът за истинския културен идеал вътре в СССР, т.е. дали народите са желали искрено сближаване един с друг, характерно за националните държави.

Посочва се ролята на медиите за съветското обществено строителство. Тя е с морализаторски оттенък. Именно монолитността на пресата формира предаността към СССР, създава се психологическо чувство за състояние на война с „упадъчния“ Запад. Породеното масово съзнание гарантира просъществуването на тоталитарната система.

Обобщение на направените изводи от Четвърта глава:

- Българският национализъм е двоен. От една страна, той е културно-етнически, но от друга, дават се законови рамки, валидни за всички български граждани, без експлицитна дискриминация.

- Предлага се обосновка за даване на онтологичен статут на всяка социална форма на живот, стига тя да желае да устрои битието си по свой собствен, но не и насилствен, път. Понякога дипломатичното признаване на държавност води до отслабване на силата на имперската форма, от която иска да се откъсне визираната социална група.
- Реформирането в обществените отношения трябва да следва прогресията: първо маргинализираната група да придобие психологическа и икономическа задоволеност, и чак тогава да се дадат политически права.
- Привнасянето на чужди цивилизационни постижения невинаги работи.
- Националната идентичност е силно динамична, като всяко поколение и всеки индивид може да „реформира“ националните характеристики, намирайки нацията в себе си.
- Европейска идентичност е трудно да се гради, предвид липсата на Врагове, но също и желанието за включване на всички, покриващи условията за членство.

Заклучение

В края на дисертационния труд са представени заключения. Някои от тези заключения дават следните изводи:

- Всички национализми си приличат, което вероятно подсилва представите на структурната антропология за приликите между всички етнически и културни групи в световен мащаб. **Навсякъде национализмите подчертават своето превъзходство** над останалите национални групи. В този смисъл, социалнодарвинистката парадигма също получава концептуална подкрепа.
- Национализмът има общ вид, въплътен в културната изключителност, но всеки партикуларен национализъм е зареден

със своята национална история. В този смисъл, трудно може човек да обхване всички националистически процеси.

- Национализмът създава увереност у индивида, че съгражданите делят едно общо битие. Тази невидима ръка създава усещането за социална предвидимост, което има изключително позитивен социален ефект.
- Примордиализмът се оказва в нападателна позиция, атакувайки противопоставянето на идеята за един-единствен исторически процес, на едно единствено тълкуване на историята като разгръщане на нацията.
- Националната държава се приема за по-справедлива, отколкото предишните имперски форми. Въпреки това, несправедливостите изобилстват, най-вече в етническите национални държави, където малцинствата са слабо социализирани, съотнесени към основната етническа група.
- Национализъм и патриотизъм са с различна натовареност. Национализъм реферира към по-бурна изява на привързаността към националната държава, докато патриотизъм носи семантика на хомеостаза, на поддържане на почитта към нормите на нацията, без асоциираното с национализма превъзходство над останалите нации.
- Националното сцепление в днешно време е поставено пред сериозни предизвикателства. Това е вследствие на атомизацията на групите, за която стана дума. Вътре в националните държави се наблюдава все по-голямо разцепление, било на партийно-политическа, на социална, на икономическа основа. Личният интерес стои все по-отчетливо над интереса на обществото. Уважението пред работещите институции намалява, което води до социални кризи.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.

Научно-теоретични приноси:

1. Предложена е тезата, че модерни нации започват да съществуват едва в периода след Френската революция от 1789 година. Показва се как функционират нациите през погледа на модернизма.
2. Интегрира се социалдарвинизмът с модернистката идея за нация, т.е. се показва, че модерният национализъм работи на принципа на противопоставяне с други национализми.
3. Показва се пътят към национално обособяване от етнос към нация.

Научно-практически приноси:

1. Посочват се начини, чрез които политиците и лицата с публична власт могат да осигурят по-добро социално сцепление, например при използването на държавните институции за промотиране на хора от различни култури.
2. Показват се възможните пътища пред групи (най-вече етномаджинствените групи), които, когато не са добре представени в управленската система (било то империя или национална държава), на база на вътрешногрупови културно-социални процеси биха могли да пожелаят в един момент политическа сецесия от държавата-майка, което може да се превърне в мащабен вътрешнополитически и военен конфликт.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Бахнев, А. Виждането на Фридрих Барт за етноса, етническите граници, и границите в социалните структури. Съпоставки и практически изводи. E-Journal VFU, секция „Политически науки и обществени комуникации“, брой 14, 2021 г. ISSN: 1313-7514.

2. Bahnev, A. On the Occasion of Fredrik Barth's "Ethnic Groups and Boundaries": How Ethnic Groups, Ethnicity, and Boundaries in Social Structures are to be Viewed. Сборник доклади от годишна университетска научна конференция 2021, Том 8, Научно направление „Социални, стопански и правни науки. Издателски комплекс на НВУ Васил Левски, 2021. Стр. 131-138. ISSN: 1314-1937.

3. Бахнев, А. Политически и философски мотиви за остракизма в Аристотеловата „Политика“. E-Journal VFU, секция „Администрация, управление и икономика“, брой 16, 2021 г. ISSN: 1313-7514.